

УДК 72:711

к.арх., доцент Василенко Л.Г.,

Київський національний університет будівництва і архітектури

**ПРОБЛЕМАТИКА НОВАТОРСЬКОГО НАПРЯМКУ – АВАНГАРДУ
В УСВІДОМЛЕННІ АРХІТЕКТОРІВ УКРАЇНИ
(період 1920-х – початку 1930-х р.р.)**

Розглянута загальна проблематика новаторського напрямку авангарду і його усвідомлення архітекторами України періоду 1920-х – початку 1930-х років.

Ключові слова: новаторський напрямок, авангард, проблематика, сприйняття, усвідомлення, мистецький процес, формоутворення.

Актуальність і стан питання: Плинність часу засвідчила, що новаторська хвиля авангарду є актуальною і цікавою для сучасників, фахівців і стала об'єктом різних досліджень. Питання взаємодії традиційного і авангардного напрямків в архітектурі, містобудуванні, дизайні, мистецтві України всебічно розглянуті в працях низки вчених. Серед них – архітектори: В. Мойсенко, Л. Грачова, В. Альошин, Н. Кондель-Пармінова, В. Чепелик; мистецтвознавці: Д. Горбачов, Г. Лебедев, Лагутенко, Г. Веселовська; та ряд інших авторів. Загін вітчизняних вчених, які досліджували новаторський напрямок – авангард (конструктивізм), складає частину від загальноєвропейської спільноти науковців: С. Хан-Магомедова, К. Афанасьєва, О. Овсяннікової, А. Іконнікова, А. Рябушина, Ч. Дженкса, З. Гідіона, А. Коппа та інших.

Мета статті: дослідити період найбільшого прояву новаторського напрямку - авангарду в архітектурі з точки зору ставлення до цього явища українських архітекторів періоду 1920-х, початку 1930-х років.

Виклад основного матеріалу. Складний і суперечливий архітектурно-мистецький процес охопив з початку ХХ ст. усі творчі галузі, включав різні тенденції історизма: неоренесанс, неокласику, модерн, необароко; рух, направлений на національне самоусвідомлення, на створення українського національного стилю. [1, 3]

Назустріч традиційним стилям крізь «криваві хвилі, океану війни», страждань, духовну і фізичну кризу зароджувався унікальний, складний, символічний і глибоко трагічний напрямок – авангард, який активно і послідовно прагнув очищення і оновлення творчого життя. [1, 2, 5]

Тенденції новаторського руху ґрунтувалися на нових горизонтах світовідображення, формоутворення, відсторонення від класичних методів архітектурного проектування, що панували за старих часів і попередніх епох. Провідним був курс на конструювання, застосування простих геометричних форм, раціоналізацію, прогнозування футуристичних ідей, які з часом майже впритул підійшли до взірців сучасних міст. Окремі прогресивні ідеї були реалізовані, що відповідало новому етапові культурного, соціального і суспільно-політичного розвитку. [1, с. 10]

Палкі заклики революційно налаштованих поетів, письменників, інтелігенції, прогресивних діячів культури до оновлення набували сили і пафоса, як на теренах європейських країн: Голандії, Франції, Росії, Німеччини, Польщі, так і в Україні (на той час була у складі СРСР). Символічністю, інтернаціоналізмом позначені перші десятиліття ХХ століття в літературі, поезії; йшла боротьба поглядів і позицій, трансформація думок в бік авангардних ідей. Митці, як герої, за висловом французького письменника Ромена Роллана, наполегливо прокладали «... собі шлях до незалежного становища в боротьбі із пересудами, злою волею» [2, с. 4], що точно відповідало енциклопедичному терміну – авангард (*avant garde*) – «загін, що йде попереду, або передова частина суспільства». [8, с. 10]

Поняття «авангард» фахівці в більшій мірі розглядають як явище із мистецької галузі першої третини ХХ ст. [9] В архітектурі України в післяреволюційний період для визначення прогресивного напрямку частіше вживалося поняття «новаторська архітектура» або «конструктивізм». [10] Сьогодні багато вчених схиляються до думки, що цей період в архітектурі можна означити як «авангард». [6]

В непростий період зламу і перебудови проблема архітектурної спрямованості набула досить активного, гострого і суперечливого характеру. [3] Розвиток авангардної архітектури в Україні ускладнювався через змагальний процес з представникам традиційного напрямку, що досить детально досліджено Г. Лебедевим, В. Тимофійенком в їх наукових працях та історичних монографічних виданнях. [1, 3]

Тема новаторства в архітектурі активно обговорювалася у мистецькому і архітектурному середовищах, супроводжувалася дискусіями, диспутами, зібраннями. Зміст всіх дискусій знайшов відображення в статтях, публікаціях в українських періодичних виданнях середини 1920-х – початку 1930-х років. [4] Соціальні і політичні події значно ускладнювали розвиток новаторських ідей, а також несприятливими були значні протидії з боку прихильників традиційного підходу, які в авангардних ідеях вбачали запозичення буржуазних принципів. [9] Наукові дослідження другої половини ХХ ст. вітчизняних і закордонних вчених

– істориків, присвячених питанням розвитку авангарда, засвідчили плідність інтернаціональних творчих контактів між українськими і європейськими новаторами зазначеного періоду. Творчі зв'язки носили характер взаємодоповнення, змагання, професійного спілкування та критичного розуміння процесів формування та містобудування. [4, 6, 7, 9]

З другої половини 20-х років новатори все більше і активніше переходили до практичних дій, реалізації теоретичних ідей. Це посилювалось впливовими авангардними мистецькими роботами художників: О. Бойчука, О. Екстер, А. Петрицького, К. Малевича, В. Кандинського, В. Меллера, В. Єрмілова. Дослідження біографічних даних архітекторів України зазначеного періоду свідчать, що вони майже всі володіли іноземними мовами, що допомагало їм освоювати європейську фахову літературу, бути обізнаним в новинах, слідкувати за розвитком архітектури в європейському світі.

Проблемні питання щодо розвитку авангардної архітектури, її соціальні типологічні аспекти знаходимо в статтях авторів: І. Малозьомова, О. Касьянова, М. Холостенко, Я. Штейнберга, Г. Яновицького, В. Кричевського у вітчизняних літературно-мистецьких і архітектурних часописах лівого спрямування кінця 1920-х, початку 1930-х років. [4]

Усвідомлення позицій авангардного руху було перевірено на архітектурних проектах, представлених на виставках, конкурсах: Всесоюзних, республіканських і Міжнародних. [4, 6]

Висновки. В підходах до проблеми новаторства, в усвідомленні архітекторів України створилось два полюси: один з них тяжів до традиційного історичного напрямку, а інший – до сучасного прогресивно-авангардного, який отримав подальший розвиток.

Архітектори творчо усвідомлювали необхідність авангардних ідей, які були реалізовані в проектах і громадських, житлових і промислових об'єктах.

Використана література:

1. Історія української архітектури. За ред. докт. мистецтв., проф. В. Тимофієнка. - К.: «Техніка», 2003. - 471 с.
2. Роллан Ромен. Очарованная душа/Ромен Роллан//Держ. вид. художньої літератури. - К.: 1961. - 738 с.
3. Лебедев Г.А. Украинская архитектура 1920-х, начала 30-х годов. (основные тенденции развития)/ Г.А. Лебедев - Дисс. Канд. искусств./ – Киев: 1968.
4. Василенко Л.Г. Интернациональные взаимосвязи и их влияние на новаторскую архитектуру УССР в 1920-е, начале 1930-х годов./ Л.Г. Василенко – Дисс. канд. арх./ - Киев: 1989. - 198 с.

5. Василенко Л.Г. Актуальність дослідження теоретичних засад українського авангарду/ Л. Василенко//Містобудування та територіальне планування: наук-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2011. - № 43. - С.61-65
6. Овсянникова Е.Б. Архитектура авангарда/Е. Овсянникова, Н. Васильев. – М.: Изд. «Акопов дизайн», 2011. - 479 с.
7. Афанасьев К.Н. Из истории советской архитектуры 1926-1932 г.г. (документы и материалы)/ К. Афанасьев. –М.: Изд. «Наука», 1970. - 210 с.
8. Словник іншомовних слів. Вид. головн. Ред. УРЕ АН Української РСР. - К.: 1975. - 775 с.
9. Хан-Магомедов С.О. ИНХУК и ранний конструктивизм./ С. Хан-Магомедов// - М.: «Architectura», 1994. – 245 с.
10. Василенко Л.Г. К вопросу о названии новаторской архитектуры 1920-х, начала 1930-х годов/ Л. Василенко// Сучасні проблеми архітектури і містобудування: Наук-техн. Збірник. – К.: КНУБА, 2006. - № 15 – С. 36-39
11. Чепелик В.В. О рационалистических тенденциях в архитектуре начала XX века/ В. Чепелик// Строительство и архитектура: - К.: 1976. - №7 – С. 27-29
12. Ясиевич В.Е. От модерна к конструктивизму/В. Ясиевич// Строительство и архитектура: - К.: 1976. - №9 – С. 27-31
13. Вітчизняні фахові часописи 1920-х початку 1930-х років: «Нова генерація», «Глобус», «Зодчество», «Будівництво», «Жовтень»

Аннотация

Рассмотрена общая проблематика новаторского направления авангарда и его осознание архитекторами Украины периода 1920-х – начала 1930-х годов.

Ключевые слова: новаторское направление, авангард, проблематика, восприятие, осознание, формообразование, процесс искусства.

Annotation

This paper is devoted to reveal general problems of avant garde and its realizing by ukrainian architects 1920-beginning 1930.

Keywords: avant garde, problems, understanding, realizing, forming, art process.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ ВПЛИВОВСТІ (КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Виявлені характерні позиції, теоретичні трактовки поняття «впливу» і визначається роль даного явища в загальному культурологічному процесі, включаючи і архітектуру.

Ключові слова: культура, впливи, історичний кругообіг, стадії розвитку, концепції, архітектура.

Стан проблеми: Згідно з визначеннями учених, істориків, архітекторів, починаючи з моменту свого виникнення в історії людства, архітектура і відповідно культура усвідомлюються як певні цінності, норми і традиції, як знакові системи, використані суспільством для узагальнення, комунікації, передачі досвіду і регуляції творчості. [1] Ідея впливовості є обов'язковою складовою частиною причинно-наслідкових зв'язків; вона представлена в архітектурі, містобудуванні, в різноманітних концепціях історико-культурного процесу, історичного кругообігу, концепціях цивілізації.

Мета статті: Висвітлення питань ролі впливу і особливостей їх проявів в культурологічному аспекті, як підґрунтя архітектурного розвитку.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю поглиблення історико-архітектурних знань у зв'язку з потребами суспільства, пояснення формування стилю сучасної архітектури, введення у науковий обіг фактологічного матеріалу, виявленого в процесі дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «впливу» в концепціях історичного розвитку часто використовують для осмислення спадковості, еволюційних процесів в культурі, і в архітектурі зокрема. Впливовість усвідомлюється як джерело, витоки будь-яких явищ, як спадковість і згадується в контексті теорії історичного кругообігу, запропонованого італійським вченим Джамбаттіста Віко у XVI ст. Він дослідив закономірності розвитку історичного процесу і зробив висновки про подібність розвитку різних народів: кожна нація поступово рухається від божественної героїчної епохи до людської, а потім повертається до свого первісного стану. Автор вважав, що культуроформуючим фактором і впливовим носієм виступає юридичне право: у божествену епоху право кожного залежить від богів; у героїчну епоху вирішальну роль відіграє право сили. [2]

Оригінальну точку зору ідеї впливу, яка трактується як спадковість у внутрішньокультурних процесах знаходимо у філософських і історичних концепціях О. Шпенглера, А. Тойнбі, П. Сорокіна. [4, 6, 7] Незважаючи на різні погляди цих авторів, їм властиві спільні риси. В своїх концепціях вони розглядають культури як локальні замкнуті утворення, які розвиваються незалежно одна від одної, заперечуючи міжкультурні впливи. Дані концепції наслідують вчення Джамбаттісти Віко, який стверджував, що кожне явище в культурі подібно як і в архітектурі переживає три епохи: божественну, героїчну, людську, після чого процес прогресивного розвитку поступається місцем регресивному, який впливає на появу нового колаобігу. [3]

Згідно із позицією німецького філософа і історика О. Шпенглера, який заперечував міжкультурні впливи і вважав, що існують вісім культур: єгипетська, індійська, вавилонська, китайська, греко-римська, візантійсько-арабська, майя і російсько-сибірська, які створюють особливий замкнутий світ, що живе самостійно, створюючи свої матеріальні і духовні цінності. При цьому всі культури подібно до розвитку біологічного організму проходять основні фази: народження і дитинство, молодість і зрілість, старість і занепад. [4]

Подібну концепцію колообігу і впливовості локальних цивілізацій сформулював історик, соціолог М. Данилевський у XVI ст. Він запропонував концепцію періодизації світової історії культури, впливовим фактором якої є ступінь розвитку цивілізації. Сформульована ним теорія спільного типу цивілізації передбачає, що культурно-історичні типи розвиваються замкнуто, але при цьому вони впливають одна на одну. [5]

Цікаві ідеї впливовості і колообігу локальних цивілізацій знаходимо у філософа А. Тойнбі. Згідно його теорії, історія людства є сукупністю історій окремих, своєрідних і закритих цивілізацій. Кожна цивілізація, розвиваючись, проходить стадії виникнення, зростання, надламу і розпаду. А. Тойнбі зробив висновок: емпіричні закони повторюваності суспільного розвитку використовуються з метою передбачення головних подій у доступному для огляду майбутньому. Впливовою силою цивілізації А. Тойнбі вважав пасіонарну творчу меншість, що впливає на інертну більшість. Культура розвивається до тих пір, поки впливова меншість здатна вирішити природні і суспільні виклики. [7]

Американський соціолог П. Сорокін вважав, що соціокультурні системи формуються під впливом філософських уявлень про природу реальності і методи її пізнання; під впливом певної сукупності цінностей, істин, певного світогляду. Вчений виділяв три основні типи культури: чуттєва (формується під впливом чуттєвих сприйнятів), раціональна – з впливом елементів раціонального мислення і ідеалістична – з панівним впливом інтуїтивного

пізнання. Система уявлень, цінностей, істин виступає як впливова визначеність соціально-культурної динаміки. Історичний, культурний, в тому числі і архітектурний, процес пояснюється як циклічна флуктуація основних типів культур. [6]

Дослідження зазначених теорій і концепцій історичного кругообігу впливовості виявляє значимість спадковості, циклічності в історичному культурному процесі.

В подальшому, з початку 60-х р.р. ХХ ст. з'явилися теоретичні концепції, які об'єднали американських і європейських соціологів і культурологів, що визначили вплив науки і техніки на культурологічні аспекти. А також теорія стадій економічного зростання У. Ростоу, яка має чітко виражений аспект про прогресивний розвиток суспільства. Вчений запропонував стадійність розвитку, обмовлену поширенням впливу новітніх технологій на культуру і архітектуру. Він стверджував, що на вищій стадії, запропонованій ним – епоха масового споживання, зіллються воедино всі високорозвинені індустріальні суспільства.

На підставі методології технологічного підходу У. Ростоу і Р. Арона робили висновок про те, що всі індустріально розвинуті культури, незалежно від їх економічного господарювання, становлять єдиний культурний простір.

Однією з останніх сформованих оптимістичних концепцій суспільного розвитку стала теорія О. Тоффлера. Він запропонував нову концепцію історико-культурного процесу у вигляді зміни хвиль; показав безпосередній причинний зв'язок - впливовість техніки на спосіб життя людей, їх цінності: техніка визначає тип суспільства, тип культурного життя, зокрема архітектури. [8, 9]

В кінці ХХ ст. незважаючи на аспект всеохоплюючого впливу техніки на суспільство, з'явилися моменти рефлексії культурологічної думки: осмислення і втілення ідей попередніх етапів розвитку культури і архітектури – Античності, Модерну, Романтизму, Авангарду.

Цікавою в теоретичному аспекті є позиція філософа К. Ясперса про універсальні культурні цінності, які засвоєні народами великих культур давнини і які вплинули на втрату цими народами своєї культурної специфіки. Найбільш впливовою і розвинутою він вважає культуру Заходу. [10]

На початку ХХІ ст. все частіше в історичних, цивілізаційних та культурологічних концепціях виявляються моменти впливовості, які проявляються як: культуроутворюючі, спадкові, колообігу локальних цивілізацій і циклічності.

Використана література:

1. Соколов Э.В. Культурология: Очерки теорий культуры./ Соколов Э.В.// – М.: Высшая школа, 1994.

2. *Канке В. А.* Философия: Истор. и системат. курс./ *Канке В. А.*//— 5-е изд.— М.: Наука, 2004.
3. *Бойченко І. В.* Філософія історії.— К.: Фенікс, 2000.
4. *Шпенглер О.* Закат Европы /Шпенглер О.//— М: Прогресс, 1993.
5. *Лавриненко М.* Философия: Учебник / Под ред. проф. М. Лавриненко.//— 2-е изд.— М: Высшая школа, 1998.
6. *Рузавин Г. И.* Основы философии истории: Учебник. /*Рузавин Г. И.*//— М: Наука, 2001.
7. *Тойнби А.* Цивилизации перед судом истории./ *Тойнби А.*//— М.: Знание, 1995.
8. *Лооне Э.* Современная философия истории. /*Лооне Э.*//—Таллин: Град, 1980.
9. *Гуревич А. Я.* Теория формаций и реальность истории // сб. Вопр. философии./ *А. Я. Гуревич* // - М.: Наука, 1990.
10. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории./*Ясперс К.*// - М.: Феникс, 1991.

Аннотация

Рассмотрены идеи, теоретические основы понятия влияния в культурологическом аспекте, который важен и необходим в частности для понимания развития архитектуры.

Ключевые слова: культура, влияния, исторический круговорот, стадии развития, концепции, архитектура.

Annotation

Ideas, theoretical basis of influences are analyzed in culturological sence, which is important to understand development of architecture.

Keywords: culture, influences, history, concepts, development, architecture.